

СЛАВКО ГОРДИЋ

АПРИЛСКЕ ТЕЗЕ

Пишући о Борису Пастернаку (1890–1960), Нина Берберова (1901–1993) каже: „Можда му дар вечите младости није дао да сазре?” Сетио си се и Фрица Мартинија, који наводи Гетеа (1749–1832): „Генијалне природе доживе поновљен пубертет, док су други људи само једном млади.” А Вељко Петровић (1884–1967) се у једном писму шали на сопствени рачун, подсећајући нас како је старост једини начин да човек дуго поживи. Ти си пак збуњен и постиђен. На питање како си, обично одговараш: „Хвала Богу! Често је млађима теже, а бољима горе.” Исписујеш ову белешку у предвечерје другог или трећег априлског дана, кад, као у песми, румене пруге шарају далеки запад. До малочас се видело, али се више не види како је јавор под твојим прозором бојажљиво зазелено.

*

Читајући више књига истовремено, у једној си ових дана наишао на попис великана, од Хорација до Пушкина, који су своје време држали за најгоре. Никад, међутим, апсолутна победа зла и смак света нису имали тако добре изгледе као данас! Нити је икад, као данас, опасност била дословно планетарна. Макар, као и увек, нагонска лаковерност већине смртника на свим географским раздаљинама не прекида своју веселу игру на вулкану.

*

Не знаш да ли би данас ико потписао Валеријеву филозофско-поетичку декларацију, по којој „није рђаво што неки имају снаге да придају више значаја и вредности одређивању неког далеког

децимала или положаја неког зареза, него вести с најширим одјеком, најкрупнијој катастрофи, или чак сопственом животу”. Ако све има једнак значај и вредност, није ли онда све лишено значаја и вредности?

*

У Раванграду великим скупом обележена 24. годишњица НАТО агресије. Ти си пак присуствовао у два наврата приредбама посвећеним Косову и Метохији у Матици српској. У овом „мирно-допском пројекту” суделовало и троје драгих ти пријатеља, којима си у минулим годинама понекад, шкрто, посвећивао реч-две, усмено или овако. Живојина Ракочевића посебно памтиш по потресној белешци о храбрим женама, махом старицама, које самују у непријатељском окружењу иноплеменика. Валентину Питулић по телевизијској изјави да није мука него привилегија живети међу постојаним и одважним нашим сународницима на Космету. Митру Рељић по телефонским разговорима о драгим вам, у Христу уснулим пријатељима, Даринки Јеврић и Предрагу Пиперу. Од сада ћеш памтити и њену беседу о порушеним и оскрнављеним гробљима, која су „тапија српског идентитета”. Помишљаш како за све имамо више средстава и у свему више умећа неголи у настојању да своје косовскометохијско страдање учинимо у свету чујнијим и видљивијим.

*

Сунце са облацима игра жмурке. Кад сине, травњаци Лиманског парка блесну у вртоглавој разновројности цветова красуљка, маслачка, мртве коприве и украсног шибља. Док трчиш између стабала чије су високе крошње још увек махом безлисне и прозирне, помишљаш на негдашње другове по рекреативној радости, подвизима, премору и несаници. Неколико их је променило светом. А најдражи је у Канади, у вечном снегу и вероватном кредитном ропству. Један од могућних његових животописа гласио би овако: јединца у срећних и имућних родитеља, ведрог и у свему окретног, отргла је и у далеки свет одвела жена, уравнотежујући тако љубав према њему с нетрпељивошћу према њима.

*

Наш председник јуче рече како Америка у „новој Европи”, занемарујући „стару”, припрема нови, ратоборнији блок против

Русије, чији су актери Украјина, Пољска и балтичке земље, а можда и Румунија. Несолідан и неуредан дух, какав си већ, враћаш се једној од пет-шест недочитаних књига: *Русија–Зайаг: Хиљаду година рајџа: Русофобија од Карла Великог до украјинске кризе*. Аутор је швајцарски новинар и политичар Ги Метан (Guy Mettan), књига је објављена 2015, а на српски преведена 2017. године. „Укореењени антируски рефлекс”, бешчашће запада, а посебно његових медија, Метан у првим поглављима потанко илуструје бездушним лажима у извештавању о авионским несрећама, терористичким злоделима, рату у Осетији, те Олимпијским играма у Сочију. Ево како је, по Метану, артикулисана општеприхваћеност антируских клишеа:

Русија је назадна земља, неразвијена, експанзионистичка, која сања само о томе да обнови своје пропало царство и која ужива у деспотизму својственом њеној националној традицији. Руси су ограничена бића, националисти, конзервативци односно реакционари, сурови и пијанице, али понекад додирнути краткотрајним поетским и уметничким сјајем.

*

Метан, међутим, подсећа како је постојао и постоји и међу Русима „немали број жустрих русофоба”, те би се „могла написати књига о руској русофобији”. Сам термин се приписује песнику Фјодору Тјутчеву, који у једном писму 1867. каже да је „могуће извршити анализу модерног феномена који постаје све више и више патолошки. То је русофобија појединих, веома угледних Руса.”

Не слутећи ратно безумље ових четиристо дана, ниси раније обраћао посебну пажњу на успутна подсећања Берђајева, Коплстона и нашег Саве Живанова на оне „веома угледне Русе” који, опонирајући народњацима, опањкавају своју земљу. Сада ти пак пре него полузаборављене идеологе и политичке прваке, сећање призива понеког литерату. Између осталих, Ивана Буњина, нобеловца, који је силно мрзео Набокова, а себе сматрао већим од Пруста. У једној новели епизоду о злочестом дечаку који је ослепео мачку поентира закључком (који наводиш по сећању): ето, то је Русија! И човекољубиви Горки, најлепше памћен по „полубезумном усхићењу радом”, често безразложно насиље, или насиље из пуке досаде, види као некакву *руску* специфичност. Можда је таква оптика узрокована болним сећањима на детињство, кад су му оца злостављали ујаци, а племениту баку бездушни деда? Да ли је, међутим, трагика руског живота нужно налагала ниподоштавање властитих

на рачун туђих вредности? Чудно је и тужно да је Горки мрзео Достојевског, презирао Гогоља, смејао се Тургеневу. А по једном поузданом сведочењу и ово је рекао: „Узмите три књиге: *Ану Карењину*, *Мадам Бовари* и *Тес* Томаса Хардија. Колико су западно-европски писци то боље учинили од нашега, колико је тамо лепше написана 'таква жена'!”

Има у Горког, дакако, у слици руског света – чији идентитет, уз доминантну словенску компоненту, по мишљењу неких угледних геополитичара, историјски прожима утицај татарског и чак угро-финског елемента – и не мало осведочења о, песнички речено, *слушњи вищеї живоїта*, не баш својственој хваљеном рационалистичко-прагматичном Западу. Издвајаш, за ову прилику, само два читалачка сећања на два призора из ауторовог аутобиографског трокњижја. У једној је епизоди, наиме, описана чудесна тишина и саживљеност с којом махом неуки или полуписмени радници и гдекоја скитница слушају Пјешкова док чита Љермонтовљевог *Демона*. Друга је призор потресно узвишен: убијен сиромаштвом и неизлечивом болешћу, несрећни студент и у самртном часу шапуће о својој муци – како помирити Маркса и Ничеа!

*

Пре петнаестак година читао си замашну књигу *Како ђомоћи болеснима* (Светигора, Цетиње 2000), у којој си исподвлачио безмало све исказе Тихона Задонског, Теофила Затворника, Серафима Саровског и других светитеља, знајући притом да ништа није подвучено ако је све подвучено.

Сад си, опет, окружен сродницима и пријатељима погођеним тешким болестима и суоченим с ризицима хируршких интервенција. Не знаш ни шта да чиниш ни шта да кажеш. Посвећујући у своју муку свештеника, двапут млађег од тебе, тихог и малореког, биваш упућен на молитву и – ћутање.

*

Да ли ће некад васкрснути ишчезли свет? Можда неће. Отуд понеки међу писцима, зналци *сїввари* и *речи*, и поуздани *їамїеници* имена и збивања, засвагда спасавају од заборава време и место свога детињства и дечаштва. Миро Вуксановић Крњу јелу, Лабуд Драгић Горњу Морачу, Милош Кордић Комоговину, Јосић Вишњић Стапар, Слободан Мандић Сарчу, Јово Радош Гајдобру. Поодавно си сит учених прича о фикцији, аутофикцији, очуђењу, митолошким и архетипским коренима књижевности, а посебно

оних причалица које зазиру и од сенке миметичког става и говора, као од нечег лепрозног, прокаженог. Све су ти, зачудо, даље и помисли о високим, метафизичким видовима памћења, о тибетанској и египатској књизи мртвих, о којима ништа не знаш, па и о полузаборављеној Кишовој *Енциклопедији мртвих*. Заокупљају те сведочења о блиском, а бесповратно несталом свету и животу, које, срећом, други умеју да васпоставе боље и лепше од тебе.

Црни хлеб и дрвене кашике. Вековечни турцизми: ићиндија, акшам, кијамет, селамет, зијан, јазук, хаирлија, угурсуз, катил. Тешке колико и неразумљиве клетве и заклетве. Па из рата у мир, с камена у равницу, с кључним речима: ослобођење, колонизација, данашњица, деца палих бораца и жртава фашистичког терора, сељачка радна задруга, надница, трудодан, обнова, изградња, Сењски рудник, Нови Београд, Информбиро. Терор кућни и школски, стид и страх од изругивања одраслијих. Митске представе о надмоћи сељака над господом, о победама над Турцима и Немцима, јуначно саживљавање с Ивом Сенковићем и болно с Предрагом и Ненадом, младом Гојковицом и мајком Југовића. Падови с дрвета, коња, стога, куће. Повреде и болови о којима се мора ћутати. У ових је педесетак речи твоје раздање свести и бивствовања. Семенка је увек ситна и скривена.

*

Снег у априлу, као никад у последњих сто педесет година. Трчиш у тешкој опреми, удишући свежину дивљег пролећа, укроћеног бичевима мећаве. Потом, док милујеш гдекоје стабло, змијски свлак платанове коре и металну тврдоћу багрема и кошћеле, капљу ти по лицу пахуље с погашених светиљки младог лишћа. Чудесних ли преплетаја и инверзија у ходу годишњих доба и властитог века!

*

У трећем дану кућног притвора, не ослушкујући више вероломно тело, двоумиш се и троумиш да ли да отвориш коју нову или неку од недочитаних књига. Али ђаво, за кога је речено да је увек нестрпљив, гурка те ужурбано од једне до друге, па треће и четврте новинске теме – од подсећања на храбре граничаре који су 1999. на Кошарама зауставили продор ОВК и НАТО-а, преко успона и пада Мила Ђукановића „као човека који је показао да су легенде о пријатељству, кумству и издаји ствар поезије, а не политике”, те протеста Мајкла Фрајнда што Хрватска није предузела јасне кораке да се суочи са својом фашистичком прошлoшћу

– па до, најпосле, измозгане жанровско-поетичке дилеме у једном часописном штиву да ли *Крвави меридијан* Кормака Макартија читати као ревизионистички вестерн или као антивестерн, који је, зачудо, „искрено фасциниран вестерном”, при чему као да је од мале важности „што не постоји јасна, чак ни прикривена критика насиља које је приказано у овом роману”.

Вестерн! Покојни ти отац, преминуо на Ускрс поменуте деведесет девете (кад је убијен Славко Ђурувија), одмахнуо би руком, с изразом чуђења и презира на лицу које је више од шкртих речи казивало како та песничења, виђена на малом екрану у каубојском филму, не приличе ни дечурлији, а немоли маторим људима. Насиље, које је однекуд тема-водиља ове забелешке, није оцу било непознато, јер се у ратном зловремену, као и толики други из бољег дела његовог рода и нараштаја, и бранио и нападао, пушком и бомбом, све у околностима крајње нужде, ни налик будаластим (или пак брутално освајачким) стицајима и собитијама колонизаторског мита о америчком западу.

*

Ни лепи, цветни дани, не оскудевају у лошим вестима.

Куртијеви специјалци покушали да убију Србина, таксисту Милана Јовановића са севера Космета, када се из Лепосавића враћао у Косовску Митровицу, што је, по тврдњама упућених, тридесет осми акт етнички мотивисаног насиља од почетка ове године, а да нико за та злодела није оптужен или процесуиран.

Једни ће и даље пребивати у саможивом нехају, други проповедати културу памћења, трећи културу злопамћења. Помишљаш, смушено и вероватно наивно, како овај свет може да спасе од пропасти само култура искупљења.

*

Да ли је пропаст близу? *Полиџика* на првој страни доноси прогнозу Драгана Симеуновића, твог другара из Задужбине „Доситеј Обрадовић”, по којој смо „пред вратима светског рата и из дана у дан му се све више приближавамо”. На трећој страни Марин ле Пен упозорава да ће, уколико Русија победи, то бити катастрофа, али да ће, ако победи Украјина, почети трећи светски рат. У истим новинама читаш како Пољска не крије да хоће да изгради најјачу војску у Европи, апсолутно послушну Америци, која пак доноси све стратешке одлуке, против којих се нико не буну, чак ни традиционално независна Француска.

Данас је Велики петак. На уму ти нечија изрека да је и цео наш овоземаљски живот Велики петак. Да ли то небо плаче, или само киша нежно умива младо лишће? Страх те је од такозване будућности. Страх за децу, децу наше деце, умилно зеленило с оне стране прозора, књиге написане и оне које би тек могле бити написане, па и за сва олако исмејавана звона и прапорце.

*

Трчиш у заслепљујуће, ошамућујуће, опојно подне. Пролеће као јако вино. Распињу те жеље – да грлиш стабла, утрљаваш у длан мирис њихове коре, цвета и листа, легнеш у траву с лицем и устима слепљеним с дахом земље и корења, па окренув се наузнак кликћеш у небо узвике радости и бола, захвалности и гнева. Господе, зашто су ти милије од нас бесловесне секвоје, које двадесет векова упијају овоземаљску светлост! Или смо ми, питаш се доцније, несрећно родно место *несиће среће*, по једном оксиморону већ помињане Нине Берберове.

*

Иста списатељица исту тему варира на више места у више књига, посебно у *Књизи о срећи*. И то махом у кључу парадокса, судећи макар по твојим исписима. Из поменутог романа су и синтагме „безпредметна чежња” и „некакав срећни бол”. Биће, међутим, да нико није у парадоксном поимању среће надмашио њеног знаменитог сународника, аутора *Зайиса из њодземља*. Тамо си напишао на претпоставку да „човек, можда, не воли само срећу”, јер „можда исто толико воли и патњу”, те и на изричиту тврдњу како се „у очајању налазе најватреније насладе”. Назван у критичким тумачењима *парадоксалистом*, аутор је у поменутом роману, приметку његових најзначајнијих остварења, пре иког другог, у претпоследњем реду *Зайиса* назвао свога јунака-наратора управо парадоксалистом – без курзива или наводника.

Чему, међутим, књишке дигресије! И без великих шапача знаш да су срећа и патња у неразлучивом суседству, сродству, можда и јединству, али и да им је – као и у детињству – разлог увек *конкретан*.

*

Сунчано недељно јутро. „Ко ти рече, пријатељу, да ћу доћи у недељу, у недељу Дунав тече!” Како би било лепо проживети

опет своју младост с Растком, Давичом, Михизом! Али догодила се од тада, не једна и не само теби, „смена светова”, како би рекао трећепоменути.

Отацбину ти опет притискују, као с пролећа четрдесет прве. Свако од нас је, у малом, кнез Павле. Не помаже ни она библијска: „Из двух золъ выбираѣт менѣше.” Једнако је страдално пристајање и непрестајање.

Није ли поезија, уз толике претежније црте њене природе и њене сврхе, и својеврсно бекство, удаљавање? Управо тако, *Угаљавање*, насловљена је последња песничка књига Бојана Васића (1985), у чијим досадашњим признањима стоје имена Диса, Матића, Антића и Попе. Стотине веристички кадрираних детаља оком и свешћу лирског субјекта имају неретко за своју неочекивану поенту бег у даљину, у висину и празнину неба изнад претећих облака. Тако у једној песми дефилеу „ситних ларви чињеница” следи „вечно удаљавање сазвежђа и њихова неиздржива самоћа”, а у другој „све жури да нестане некуд, / и птице, и радници, светлост и влага, / предуго заглављени под сумпорном / кожом летњег Београда, аутомобили / се отцепљују с прометних траса, / нервозно, попут малих република, / и мој поглед је већ одсутан као / месец и повучен у висину, далеко / у празнину изнад надолазећих / облака.”

*

Као да се утркују лоше вести о болестима и смртима сродника и пријатеља, о климатским променама, о све злокобнијим замршајима ионако трагичне ситуације у Украјини, у Судану и на нашем Космету.

Твоји дану теку у читању, белешкарењу, одзивима и неодзивима на толике природбе и седнице, у ведрим и мучним телефонским разговорима.

Поред мање или више редовног трчања, највише те радује улога тајног хроничара општег бујања и цветања, којем се ових дана придружују бели и плави јорговани, кестени с гроздоликим цветовима и зове чије цвасти наликују малим тањирима за колаче. Каткад зуриш и у понеку огромну тополу, са сто рачви и двеста или триста грана с којих веје вунасто паперје.

Као да би најлепши крај и запису и веку била реченица, драга и Михизу, с последње странице монолога Десничиног Ивана Галеба: „У мени тишина, нада мном подне без руба, уоколо призори земље у доброј поплави сунца.”

Април '23.